

NYELV, BESZÉD, ÍRÁS

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 107.

NYELV, BESZÉD, ÍRÁS

Pszicholingvisztikai tanulmányok I.

Szerkesztette

NAVRACSICS JUDIT

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2010

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 107.

Sorozatszerkesztő:

KISS GÁBOR

Szerkesztette:

NAVRACSICS JUDIT

Lektorálta:

VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ

ISSN 1419-6603
ISBN 978-963-9902-47-3

© A szerzők, 2010
© Navracsics Judit, 2010
© TINTA Könyvkiadó, 2010

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Temesi Viola
Műszaki szerkesztő: Bagu László

TARTALOM

Előszó	7
I. BESZÉDPRODUKCIÓ ÉS BESZÉDPERCEPCIÓ	
SÁRY GYULA	
A beszéd idegélettani vonatkozásai	13
GÓSY MÁRIA	
Szavak percepciós minősítése gyermekkorban	20
LENGYEL ZSOLT	
„Nincs válasz” kategória szóasszociációs vizsgálatokban	30
BATA SAROLTA	
A hallott szöveg feldolgozása az életkor és a szövegtípus függvényében	41
BÓNA JUDIT – IMRE ANGÉLA	
A rövid–hosszú magánhangzók óvodás és kisiskolás gyermekek beszédprodukciónjában	49
BEKE ANDRÁS – GRÁCZI TEKLA ETELKA	
A magánhangzók semlegesedése a spontán beszédben	57
HORVÁTH VIKTÓRIA	
Funkció és kivitelezés a hezitációs jelenségekben	65
GYARMATHY DOROTTYA	
Megakadásjelenségek: A beszélő és a hallgató stratégiái	74
MARKÓ ALEXANDRA – GRÁCZI TEKLA ETELKA – IMRE ANGÉLA	
A diskurzusjelölők használatának fejlődése: a hümmögés formai és funkcionális sajátosságai különböző életkorokban	82
II. KÉTNyelvűség	
HELTAI PÁL	
A fordítás monitor modellje és a fordítói beszédmód	95
MÁRKU ANITA	
Kárpátaljai magyarok kódváltási stratégiái	111
NAVRACSICS JUDIT	
Kódváltás és kódkeverés kétnyelvűek spontán beszédében	121

BÁTYI SZILVIA

- Szóasszociációs vizsgálat a kétnyelvű kárpátaljai általános iskolások körében –
A család mint befolyásoló tényező 130

PALLAY JOZEF

- Zur lexikalischen Kompetenz des Deutschen zweisprachiger slowakischer
Schüler im Bildungssystem der Republik Österreich 138

III. MÁSODIK NYELVELSAJÁTÍTÁS

KATALIN DORÓ

- Compound words in Hungarian learners' responses to a word
association task 153

NÉMETHNÉ HOCK ILDIKÓ

- Dimensionality Issues in Lexical Assessment 164

BOÓCZ-BARNA KATALIN

- Az első idegen nyelvi transzfer vizsgálata a német mint második idegen
nyelvet tanulók szókincs-elsajátításában 176

GOTTLIEB ÉVA

- Íráshibák vizsgálata német nyelvvizsgadolgozatokban 185

IV. ÍROTT NYELV

BODA ISTVÁN – KOLTAY TIBOR

- Információs műveltség: egy multidiszciplináris tudáselmélet vázlata 193

HORTOBÁGYI ILDIKÓ

- "The Sky is the Limit!" – Acquiring the Lexis of Medialects 202

SZÉCSÉNYI ISTVÁN

- A kapcsolattartás és az udvariasság nyelvi eszközei az EU német nyelvű
leveleiben 209

ELŐSZÓ

Jelen tanulmánygyűjtemény egy sorozat első kötete. Olyan tanulmányokat gyűjtöttünk össze, amelyek empirikus kutatások eredményeivel járulnak hozzá a beszédtevékenység jobb megismeréséhez. A tanulmányok szerzőinek többsége a pszicholingvisztika vizsgálati területeinek aktív kutatója. Aktuális kutatásuk ismertetése révén az olvasó képet kap a beszédprodukción és a beszédpercepció folyamatairól. Olvashatunk a beszédviselkedésről egy- és kétnyelvűekkel folytatott kísérletek eredményei nyomán, valamint egyes tanulmányok rávilágítanak a második nyelvelsajátítás kérdéseire.

A kötet négy fejezetre oszlik. Az első fejezet az egynyelvű beszédtevékenységet veszi górcső alá. A nyitó tanulmány elméleti, leíró jellegű. SÁRY GYULA *A beszéd idegéletteni vonatkozásai* c. írásában rövid történeti összefoglalót ad azokról a módszerekről, amelyekkel a beszédben szereplő idegrendszeri struktúrák azonosítására törekedtek. A történeti áttekintés után ismerteti a modern képalkotó eljárások elvét, ami segítség a pszichológiai és neurolingvisztikával foglalkozó kutatóknak a legmodernebb módszerek elvi alapjainak megértésében. GÓSY MÁRIA *Szavak percepció minősítése gyermekkorban* címmel az anyanyelvelsajátítás során fokozatosan kiépülő percepció stratégiaira világít rá egyetlen szó, az „akkor” ejtéseinek akusztikai-fonetikai elemzésével, és annak gyermekekkel, illetve felnőttekkel való minősítésével. LENGYEL ZSOLT *„Nincs válasz” kategória szóasszociációs vizsgálatokban* c. tanulmányában elemzi azokat a lehetséges okokat, amelyeknek betudhatóan két szóasszociációs tesztben is a „nincs válasz” kategóriába kerültek bizonyos hívószavakra adott „nem válaszok”. Eredményei arra mutatnak, hogy a mentális lexikon szerveződésében igen jelentős hatása van a pragmatikának, megismerésnek, tehát a grammatikai szempontok mellett a használatnyelvészeti aspektus is erősen befolyásoló szereppel bír. BATA SAROLTA *A hallott szöveg feldolgozása az életkor és a szövegtípus függvényében* címmel számol be kutatásáról, amely során fiatal és idős adatközlők hallás utáni szövegértését vizsgálta és hasonlította össze két különböző típusú szöveg alapján. Eredményei azt mutatják, hogy a két korosztály szövegértési stratégiai eltérnek egymástól. BÓNA JUDIT és IMRE ANGÉLA *A rövid-hosszú magánhangzók óvodás és kisiskolás gyermekek beszédprodukcójában* c. írásában két különböző életkort céloz meg annak vizsgálatára, hogy detektálható-e az életkori különbség a magánhangzók beszédhang-időtartamok stabilizálódásában és megkülönböztetésében. A továbbiakban három tanulmány tér ki a beszédtevékenység során jelen lévő hezitációs jelenségek funkcióira. HORVÁTH VIKTÓRIA a BEA spontánbeszéd-adatbázisból nyert kitöltött szünetek akusztikai fonetikai megvalósulását és azok funkcióját vizsgálta. A hezitálás nemcsak nagymértékű változatosságot mutat; a megakadásjelenségeknek számos funkciója is van. GYARMATHY DOROTTYA a beszélő és a hallgató stratégiáiról ír. A produkciós és percepció adatok összevetése után a szerző arra a következtetésre jut,

hogy a megakadásjelenségek jó részét a hallgató nem is észleli, és az észlelésben nagy egyéni különbségek mutathatók ki. Az első fejezet záró tanulmánya MARKÓ ALEXANDRA – GRÁCZI TEKLA – IMRE ANGÉLA tollából a diskurzusjelölők használatának fejlődéséről szól, azon belül is a különböző életkorokban produkált hümmögés formai és funkcionális sajátosságairól. A három korosztálytól nyert adatok azt bizonyítják, hogy a diskurzusjelölők kisgyermekkorban még egyfunkciósak, később azonban kiszélesedik a használatuk.

A második fejezet középpontjában a kétnyelvűség áll. A nyitó tanulmány a fordító mentális lexikonának működését írja le. HELTAI PÁL vizsgálja a szó szerinti fordítás folyamatát és stratégiáit, valamint azt, hogy miben tér el egymástól a fordítói beszédmód és a természetes kétnyelvűek beszédmódja. A következő két tanulmány a kódváltással foglalkozik. MÁRKU ANITA *Kárpátaljai magyarok kódváltási stratégiái* című írásában példák sorával szemlélteti a kárpátaljai magyarok nyelvválasztási stratégiáit a hagyományos kódváltás-típusok tükrében, valamint egy kérdőíves kikérdezés nyomán megállapítja, hogy maguk a kétnyelvűek ambivalensen ítélik meg sajátos nyelvi kompetenciájukat. NAVRACSICS JUDIT a *Kódváltás és kódkeverés kétnyelvűek spontán beszédében* című írásában elkülöníti a kódváltást és a kódkeverést mint kontaktusjelenségeket egymástól. Vizsgálatának következtetése az, hogy a spontán beszédben a kódváltást mint pragmatikai eszközt többnyire megelőzi valamilyen hezitációs jelenség, míg a kódkeverés során a másik nyelv „betolakodása” zavartalanul, gördülékenyen történik meg. BÁTNYI SZILVIA a kárpátaljai magyar általános iskolások mentális lexikonát elemzi egy szóasszociációs teszt alapján. Eredményei azt mutatják, hogy a környezeti hatás befolyással van a mentális lexikonra, és egyben megállapítja, hogy azok a gyermekek, akik a családban is használják a magyar és az ukrán vagy orosz nyelvet, több szót hívnak elő mindkét nyelv esetében. JOZEF PALLAY német nyelvű tanulmányában osztrák iskolákban tanuló szlovák diákok, valamint az Ausztriában élő szlovák–német kétnyelvűek receptív lexikális kompetenciáját méri fel és hasonlítja össze az egynyelvű osztrák diákok eredményeivel. Kiemeli a gyermekkori kétnyelvűség előnyeit.

A harmadik fejezet témája a második nyelvsajátítás. DORÓ KATALIN angol nyelvű tanulmányában az összetett szavak tárolási módjának feltérképezésére tesz kísérletet angol szakos magyar egyetemistáktól nyert adatainak elemzésével. Az írás kiemeli a további vizsgálatok szükségességét, hiszen a jelenlegi felfogás szerint az összetett szavak meglehetősen produktívak az egynyelvűek esetében, de a második nyelvtanulók eredményei ellentmondásosak e téren. NÉMETHNÉ HOCK ILDIKÓ a nyelvtudást, ezen belül is a szókincs és a grammatikai kompetencia összefüggéseit elemzi angol nyelven, különböző mérési eszközökkel. Megállapítja, hogy – szemben a korábbi elképzeléssel – a nyelvtanuló szókincse és nyelvtani tudása nem választható szét egymástól. BOÓCZ-BARNA KATALIN a második és harmadik nyelvsajátítás sajátosságait elemzi, különös tekintettel a második nyelv hatását a harmadik nyelv szókincs elsajátításában. Angolt és németet tanulók körében gyűjtött anyagából kiderül, hogy a transzferjelenségek megfigyelhetők minden egyes vizsgált, vagyis: a fonológiai, morfológiai, szintaktikai, szemantikai és pragmatikai szinten. GOTTLIEB ÉVA német írásbeli nyelvvizsga dolgozatok hibáit vizsgálja pszicholingvisztikai megközelítésben. Az írott nyelvben előforduló önkorrekció folyamataira mutat rá, azaz a vizsgázó saját maga által elvégzett önjavításait elemzi a különböző nyelvi szinteken. Megállapítja, hogy az íráshibák minden szinten megjelen-

nek, tehát az idegen nyelven írók általában alacsonyabb grafomotorikus szinten állnak, mint az anyanyelven írók, és feltételezi, hogy a tartalmas és a grammatikai morféimák külön tárolódnak a nyelvtanuló mentális lexikonában.

A negyedik, záró fejezet első írása BODA ISTVÁN KÁROLY és KOLTAY TIBOR tanulmánya az információs műveltségről. A szerzők egy multidiszciplináris tudáselméletet vázolnak fel, amelyben helye van a társadalmi valóság ismeretének, a kritikai gondolkodásnak és a problémamegoldásnak. A szerzők felhívják a figyelmet az információs műveltség fogalmának további tisztázásának szükségességére, közismertté tételére. Hasonló témájú HORTOBÁGYI ILDIKÓ az angol nyelv írott formájának különböző, legújabbkori változatait, a médialektusokat bemutató angol nyelvű tanulmánya. Felhívja a figyelmet, hogy az oktatásban is meg kellene jeleníteni a digitális média ezen sajátosságait, hiszen a nyelv a megismerés eszköze is, és mindenkinek demokratikus joga, hogy a ma már szélesen elterjedt digitális médiából is szerezzon információt. A záró tanulmányban az EU német nyelvű hivatalos leveleiben megjelenő kapcsolattartás és udvariasság nyelvi formáit elemzi SZÉCSÉNYI ISTVÁN. Az elemzés képet nyújt a levelek formai és stilisztikai sokszínűségéről.

Mint fentebb utaltunk rá, a jelen tanulmánygyűjtemény egy sorozat első kötete. Bízunk abban, hogy a fejezetek témái – beszédprodukción, beszédpercepción, kétnyelvűség, második nyelvelsajátítás – érdeklődésre tartanak számot, és hasznosnak bizonyulnak mindazok számára, akiket a beszédtevékenység mentális folyamatai kutatóként, oktatóként, hallgatóként további gondolkodásra ösztökélnek.

Veszprém, 2010. március 18.

A szerkesztő